

Dimensions of the impact of Shia resistance discourse on Salafi groups in West Asia

Ali Hajjee PhD student of political science, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran.
Email: Ali.hajjee@yahoo.com

Ali Ghasemian* Corresponding author, Assistant Professor, Department of Political Science, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran. Email: Ali.ghasemian01@gmail.com

Ali Fallahnejad Assistant Professor, Department of Political Science, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran. Email: Ali.falahnejhad@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Iran's Islamic
Revolution,
Shia Resistance-
Discourse,
Salafism,
Political Salafism,
Security Environment

ABSTRACT

The political Salafists are a group that after the reforming actions of the neo-Salafists and following the special conditions of the Middle East region; were created and used different methods to gain power, which, in conflict with the discourse of Islamic resistance, created a special security environment for West Asian countries. What is the relationship between the roots of political Salafism in the Middle East and the discourse of Islamic resistance? which this article seeks to answer with a descriptive-analytical approach and with the application of practical considerations and in the form of the Copenhagen theoretical framework. The findings of the research show that the impact of political development and the discourse of Shiite resistance created a special security environment in West Asia, and Salafism and its dimensions and types have been a kind of security response for countries and political currents. As a result of the development of the discourse of Shia resistance in Iraq, South Lebanon and Yemen, it has caused the reproduction of various currents of Salafism, which, in conflict with this discourse, has not yet been able to become a coherent development and create a dominant discourse, and has caused some aspects of the weakening of the security environment. For West Asia, it has expanded.

Cite this Article: Hajjee, A. , Ghasemian, A. and Falahnejhad, A. (2024). The dimensions of the impact of Shiee resistance discourse on Salafi groups in West Asia. *International Relations Researches*, 14(2), 275-297. doi: 10.22034/irr.2023.408551.2419

© Author(s)

Publisher: Iranian Association of International Studies

DOI: 10.22034/irr.2023.408551.2419

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ابعاد تأثیر گفتمان مقاومت شیعی بر گروه‌های سلفی در غرب آسیا

علی حاجی‌ئی دانشجوی علوم سیاسی، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران.

رایانامه: Ali.hajiee@yahoo.com

علی قاسمیان* نویسنده مسئول، استادیار گروه علوم سیاسی، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران.

رایانامه: Ali.ghasemiyan01@gmail.com

علی فلاح‌نژاد استادیار گروه علوم سیاسی، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران.

رایانامه: Ali.falahnejhad@gmail.com

درباره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی کلیدواژه‌ها: انقلاب اسلامی ایران، گفتمان مقاومت شیعی، سلفی، سلفی سیاسی، محیط امنیتی تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۵/۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۷	سلفی‌های سیاسی، گروهی هستند که بعد از اقدامات اصلاح‌گرایانه نوسلفی‌ها و به دنبال شرایط خاص منطقه خاورمیانه؛ ایجاد شدند و به هدف کسب قدرت از روش‌های مختلف استفاده نمودند که در تعارض با گفتمان مقاومت اسلامی، محیط امنیتی خاصی را برای کش. رهای غرب آسیا ایجاد نمودند. چه رابطه‌ای بین ریشه‌های سلفی‌گری سیاسی در خاورمیانه با گفتمان مقاومت اسلامی وجود دارد؟ که این مقاله با رویکردی توصیفی — تحلیلی و با کاربرست ملاحظات کاربردی و در قالب چارچوب نظری کپنهاگ، در پی پاسخگویی به آن است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که تأثیر توسعه سیاسی و گفتمان مقاومت شیعی، محیط امنیتی خاصی را در غرب آسیا ایجاد نمود، که سلفی‌گری و ابعاد و انواع آن، نوعی پاسخی امنیتی برای کشورها و جریان‌های سیاسی بوده است. در نتیجه توسعه گفتمان مقاومت شیعی در عراق، جنوب لبنان و یمن، باعث بازتولید جریان‌های متنوعی از سلفی‌گری شده است که در تعارض با این گفتمان، تاکنون نتوانسته است، به توسعه منسجم و ایجاد گفتمانی غالب تبدیل گردد و ابعادی از تزلزل محیط امنیتی را برای غرب آسیا، گسترش داده است.

استناد به این مقاله: حاجی‌ئی، علی، قاسمیان، علی و فلاح‌نژاد، علی. (۱۴۰۳). ابعاد تأثیر گفتمان مقاومت شیعی بر گروه‌های سلفی در غرب

آسیا. پژوهش‌های روابط بین الملل، ۱۴(۲)، ۲۷۵-۲۹۷. doi: 10.22034/irr.2023.408551.2419

© نویسنده (گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین الملل

پیروزی انقلاب اسلامی ایران، سبب تحولی بنیادین در منطقه راهبردی غرب آسیا شد و معادلات نظام بین‌الملل را از هم گسست. انقلاب اسلامی در دهه ۵۰ و انقلاب‌های عربی دهه ۹۰ شمسی، در مسیری توسعه به سود روشنگری در این منطقه بوده است. در کشورهای عربی نیز برخی گروه‌های شاخص مثل سلفی‌ها ظهور کردند. سلفی‌گری دو رکن اساسی دارد، یکی بازگشت به شیوهٔ زندگی و مرام سلف صالح و در نهایت سنت حجاز و به خصوص سنت اهل مدینه در ۱۴۰۰ سال پیش، و دوم مبارزه با بدعت، یعنی هر چیزی که سلفی‌ها جدید و خلاف سنت می‌دانند. سلفی‌های معاصر، بر معنی خاصی از توحید تأکید زیادی دارند که باعث می‌شود افراد بسیاری «نامعتقد» به آن تلقی گردند. سلفی‌گری دارای ابعاد مذهبی، فرهنگی، اجتماعی، و سیاسی است و تأثیری بنیادین بر متفکران مسلمان در گوشه و کنار جهان اسلام گذاشته است. (علی زاده موسوی، ۱۳۹۱، ۸)، بنابراین شناسایی انواع گروه‌های سلفی، راهگشای این تحقیق به سمت یافتن ریشه‌های سلفی‌سیاسی در خاورمیانه و نوع گفتمان آن‌ها می‌باشد. در همین راستا برخی تحقیقات انجام شده است. فرمانیان (۱۳۸۸) در تحقیق خود با عنوان گرایش‌های فکری سلفیه در جهان امروز؛ با توجه به تقسیم‌بندی ایدئولوژیک گروه‌های سلفی و تحلیل حوزه‌های عملکردی آنها، به این نتیجه می‌رسد که ایجاد سلفی‌گری سیاسی بعد از سلفی‌گری نظامی، باعث ناهنجاری سیاسی در این گروه شده است. عدالت‌نژاد و نظام‌الدینی (۱۳۹۰) در تحقیق خود با عنوان سلفیان تکفیری یا الجهادیون؛ ضمن تحلیل منشاء این گروه و علل توسعه آنها در جهان، به این نتیجه می‌رسد که ساختار خاص فکری گروهی از اهل سنت، از مبانی پیدایش این گروه است که امکان توسعه فکری آنها با توجه به حذف اجتهاد، امکان پذیر نمی‌باشد. عزیزاده موسوی (۱۳۸۹) در تحقیق خود با عنوان سلفی‌گری و وهابیت، ضمن بررسی وجه تمایز و تشابه سلفی و وهابی‌گری، به این نتیجه می‌رسد که ساختار عقیدتی وهابیت، یکی از مهمترین عوامل توسعه سلفی‌گری تبلیغاتی شده است، که گروهی از این سلفی‌ها به سمت عملیات نظامی و به اصطلاح جهادی، روی آورده‌اند. بنابراین چشم‌انداز این تحقیقات نوعی گفتمان خاص سلفی‌گری را ایجاد و تبیین نموده است که محیط امنیتی خاصی را در غرب آسیا و متأثر از گفتمان انقلاب اسلامی ایجاد نموده است.

بسیاری از اندیشمندان روابط بین‌الملل بر این باورند که بحث در خصوص جایگاه امنیت در سیاست خارجی کشورها یکی از مباحث مهم در درک روابط بین‌الملل محسوب می‌گردد. پایان جنگ سرد، شکل‌گیری نظم نوین جهانی، ظهور بازیگران فراملی و فرادولتی، روند جهانی شدن و ... موجب شد تا

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

به دیگری قابل تعمیم نیست و مقولاتی چون تداخل جریانهای قومی، ملی، دینی، مذهبی و بین المللی با سرعت و به سهولت، غرب آسیا را نظاره گر نزاعهای خونین ساخته است. این امر، در کنار سایر نظرات بوزان، منبع مفیدی در بخش چارچوب نظری مقاله است. دبیری مهر (۱۳۹۶)، در کتاب «مؤلفه‌های فرهنگی گفتمان مقاومت اسلامی در خاورمیانه» در صدد شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی مقاومت اسلامی در آسیای غربی و بنیانهای دیرپای آن برآمده است. محدوده پژوهش شامل حوزه‌های ایران، عراق، لبنان و فلسطین بوده و مبنای پژوهش بر تجزیه و تحلیل سخنرانیها، بیانیه‌ها و مقالات رهبران فکری و معنوی گفتمان اسلامی گذاشته شده است.

ضرورت تحقیق از انجا ناشی می‌گردد که با یافتن ریشه‌های سلفی گری سیاسی، در منطقه خاورمیانه، اولاً سایر انواع سلفی و تفکیک آنها از یکدیگر تسهیل می‌گردد و ثانیاً تکفکیک گفتمان غالب آن در مقایسه با گفتمان انقلاب ایران، در مباحث امنیتی، هویدا می‌گردد. بر این اساس بررسی جایگاه اسلام سیاسی در تکوین نظام امنیتی منطقه غرب آسیا و چگونگی مواجهه جمهوری اسلامی ایران با آن، پدیده جدیدی در ادبیات موضوع است. چه رابطه‌ای بین ریشه‌های سلفی گری در خاورمیانه با گفتمان مقاومت اسلامی وجود دارد؟ که این مقاله با رویکردی توصیفی - تحلیلی و با کاربرست ملاحظات کاربردی در پی بررسی آن است و در قالب چارچوب نظری کپنهاگ، به بررسی این موضوع پرداخته است.

۱. رهیافت نظری مکتب کپنهاگ

مکتب کپنهاگ، در مطالعات امنیتی یک مکتب فکری که توسط بوزان و همکاران در ۱۹۸۳، ارائه شده است. این مکتب، امنیت را موضوعی بینا ذهنی تلقی می‌کند، به این معنا که امنیت می‌تواند میان بازیگران امنیتی و مخاطب وی ایجاد شود بنابراین، چنانچه بازیگر امنیتی ساز، پدیده‌ای را امنیتی نماید و مخاطب آن نیز آن را بپذیرد، آن پدیده امنیتی شده است. (ستوده و کیانی، ۱۳۹۷، ۱۳۸). بوزان، مجموعه امنیتی منطقه‌ای را مجموعه‌ای از دولتها تعریف می‌کند که برداشتها و نگرانیهای امنیتی آنها به قدری به یکدیگر مرتبط هستند که معضلات امنیتی آنها جدای از دیگر دولتهای مجموعه به صورت منطقی قابل تجزیه و تحلیل و حل و فصل نیست. تعاملات میان دولتها در مناطق امنیتی به عنوان وابستگی متقابل امنیتی عمیقاً ریشه دار و با دوام در یک گروه بندی جغرافیایی منسجم توصیف می‌شود. بوزان جهت پایداری مجموعه‌های امنیتی مناطق وجود چند عنصر را حیاتی می‌داند که این عوامل عبارتند از: اول، وابستگی متقابل که در چارچوب مجموعه امنیتی، شبکه‌ای از روابط امنیتی شدید میان برخی از کشورهاست که

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مبارزاتی با مذاهب دیگر اسلامی می‌کرد و عقاید خود را به عنوان زنده کردن عقاید مذهب حنبلی در بسیاری از کتابهای خود بیان کرد (وهبه، بی تا، ۱۷) احمد بن تیمیه، که یکی از بنیانگذاران سلفی به پیروی از حنبلی^۱، بود؛ اعتقاد داشته که هر عملی که در زمان پیامبر (ص) وجود نداشته و انجام نمی‌شده است، بعداً نیز نباید انجام شود. و از این اصل کلی سه قاعده دیگر استخراج و استنتاج کرده است: «هیچ فرد نیکوکاری یا دوستی از دوستان خدا را نباید وسیله‌ای برای نزدیک شدن به خدا قرار داد، به هیچ زنده یا مرده‌ای پناه نباید برد و از هیچ کس نباید یاری خواست، به قبر هیچ پیغمبر یا فرد نیکوکاری نباید تبرک جست یا تعظیم کرد.» (علیزاده موسوی، ۱۳۹۲، ۱۳)

بنابراین اصول کلی مثل عمل کردن به اموری که در زمان پیامبر مرسوم نبوده، راهی واضح و آشکار در میان سلفی‌ها محسوب می‌گردد که به واسطه آن شیعیان و بسیاری از مذاهب اسلام از یکطرف و سایر ادیان و گروهها، تکفیر می‌شوند و مستحق ترور و یا کشته شدن می‌گردند و این مساله ریشه بسیاری از افکار سلفی و اغفال بسیاری از مردم عادی و توسعه و رشد عقاید سلفی در خاور میانه می‌گردد.

در تاریخ معاصر، دست کم سه گونه سلفی‌گری قابل تفکیک است. سلفی‌گری ظاهراً گرا، پیرو آرای اهل حدیث و بخصوص ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب است. سلفی‌گری جدید، رویکردی متمایز از سلفی‌گری ظاهرگراست که در آغاز قرن بیستم و در واکنش به پیشرفت‌های غرب توسط سید جمال‌الدین اسدآبادی و محمد عبده با هدف آزادسازی امت اسلام از تقلید و جمود و احیای اخلاقی، فرهنگی، و سیاسی بنیان‌گذاری شد (اسپوزیتو، جان. آل، ۱۳۸۲، ۱۳). پس سلفیان بر بازگرداندن تفکر اسلامی به اصل خالص آن، تبعیت از قرآن و سنت، مردود دانستن تفسیرهای جدید، و حفظ اتحاد امت اسلامی تأکید دارند. آنان تقلید را نفی می‌کنند و تلاش می‌کنند سازگاری اسلام و دانش جدید را نشان دهند. مشهورترین گروه‌های الهام گرفته از سلفی‌گری، اخوان المسلمین و جماعت اسلامی هستند. در اواخر قرن بیستم، این اصطلاح به اصلاح‌گران سنت‌گرا اطلاق می‌گردد. (علی زاده موسوی، ۱۳۹۱، ۹) ایدئولوژی جهادگرایی سلفی، الهام بخش بسیاری از گروه‌های مسلح مانند القاعده در آغاز قرن ۲۱ بوده است. این گروه‌ها دیدگاه‌های سلفی‌گری علمی (سلفی‌گری سنتی) را رد کرده و خشونت را راهی مناسب و ضروری برای مقابله با حملات غرب علیه اسلام می‌دانند. این گروه‌ها متون اسلامی و تاریخ را باز

^۱ - آنچه مسلم است، احمد بن حنبل بیش از صدوپنجاه سال پیشوای عقاید سنتی - سلفی بود، اما «به طور کلی قشری بودن، متابعت از ظاهر کلام، جمود افکار، تعصب مفرط حنبلیان، دورافتادگی مکتب فقهی ایشان از واقعیت زنده تاریخی و مهجوری از هر آنچه در اجتماع و زندگی روزمره تازه بود، در مجموع، منجر به سقوط و انحطاط این مذهب و کم طرفداربودن این فرقه شد (وهبه، بی تا، ۲۱).

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درون سلف یگیری نیز تضادها و تفاوت‌های بسیاری دیده می‌شود. از طرف دیگر، سلفی‌گری نیز در حوزه سیاست، به اجبار برخی تأثیرپذیری‌ها را از اندیشه‌های مدرن داشته است. مسائلی مانند حد و مرز حضور در سیاست، چگونگی تعامل با دولت، موضع‌گیری در برابر مخالفان درون دینی (مذاهب دیگر) و برون دینی (غیرمسلمانان)، شورا محوری و... برخی از این موارد است. برای نمونه، در حالی که برخی از سلفی‌ها تا هنگامی که حاکم اسلامی، به طور رسمی اظهار کفر نکرده باشد، تمکین از حاکم را لازم می‌دانند، برخی دیگر، به مبارزه با حاکم جائز معتقدند. (فرمانیان، ۱۳۸۸، ۱۷)

ماهیت اندیشه سلفی با افراط‌گرایی و بنیادگرایی ارتباط وثیق دارد. از همان ابتدا که ابن تیمیه و پس از وی محمد بن عبدالوهاب، مباحث توحید و شرک را مطرح کردند، مسلمانان زمان خود را مشرک خوانده و خون و مال و ناموس آنان را مباح اعلام کردند (علیزاده موسوی، ۱۳۸۹، ۲۵) در سال‌های اخیر، با توجه به رشد و گسترش ارتباطات میان طلاب و علمای سلفی با سایر مکاتب و مذاهب اسلامی، این رویکرد، دستخوش تحولاتی شده است که می‌توان آن‌ها را به اجمال در حوزه‌های زیر بررسی کرد: رویکرد افراط‌گرایانه و اندیشه‌های خشک سلفی، هرچند در قرون ۱۲ و ۱۳ قمری موجب گسترش جنبش سلفیه در سایه شمشیر شد، اما در نیمه دوم قرن بیستم و سال‌های نخستین قرن بیست و یکم، رفته رفته در میان گروهی از وهابیون، جایگاه و محبوبیتش را از دست داد. این گروه با اثرپذیری از اندیشه‌های اعتدال‌گرای جهان‌تسنن، که به برکت رشد و گسترش رسانه‌های جمعی به وجود آمده بود، قرائت معتدلی را در دل جریان تکفیری شکل دادند. قرائتی که میل به اعتدال بیشتری داشت، هرچند هنوز متأثر از جریانهای تکفیری بود. (عدالت‌نژاد و نظام‌الدینی، ۱۳۹۰، ۱۹).

در واقع ویژگی مهم سلفیه در حوزه روش‌شناسی، نقل‌گرایی مفرط است که ریشه در اندیشه‌های ابن تیمیه دارد. این‌گرایش، هرگونه عقل‌گرایی را به شدت مورد نقد قرار می‌دهد و به همین سبب نیز منکر علم کلام است؛ چه این که علم کلام، به عقیده وهابیها وارد مباحث عقلی می‌شود و این خروج از منهج سلف است. چنین رویکردی هرچند در سده‌های نخستین اسلام رشد کرد، اما به سبب معارضت با اندیشه‌های اسلامی به فراموشی سپرده شد، تا این که در قرن هفتم، ابن تیمیه و در قرن دوازدهم به وسیله محمد بن عبدالوهاب در حجاز و شاه‌ول‌الله دهلوی در شب‌هقاره هند، تجدید شد. نکته در خور تأمل آن که در سال‌های اخیر، بر اثر تعامل و آشنایی طلاب جوان و مستعد سلفی با مباحث عقل‌گرایانه، تمایل و گرایش به عقل‌گرایی افزایش یافته است، حتی در میان استادان جوان سلفی نیز چنین افرادی دیده می‌شود (البوطی، ۱۳۸۷، ۳۱). همان‌گونه که تبیین شد، سلفیه سنتی گرفتار عقاید افراطی شدید است. نوع نگاه آ

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۳. گونه‌های جریانهای سلفی سیاسی

آشفته‌گی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جهان اسلام در کنار هجوم همه جانبه غرب، باعث ایجاد واکنشهای متعددی در جهان اسلام شد. یکی از این واکنشها رشد و گسترش اندیشه سلفی گری است. این اندیشه که ریشه در آراء و اندیشه‌های خوارج، حنابله و وهابیت دارد به جریان خرد گریز در میان مسلمانان معروف است. چرا که با تکیه بر ظواهر کتاب و سنت، هرگونه گرایشهای عقلی، فلسفی و کلامی را بر نمی‌تابد. در اندیشه سیاسی سلف گرا، حکومت مطلوب همان شیوه خلافت صدر اسلام و خلافت‌های اموی و عباسی است در این اندیشه؛ دموکراسی، انتخابات و مفاهیم این چنینی کاملاً نامأنوس و ضداسلام تلقی می‌شوند. سلفیه، پدیده‌ای که انحصار طلبانه مدعی مسلمانی است که با تکفیر سایر گروه‌های اسلامی و غیراسلامی به رفتار خشونت آمیز خویش علیه آنها مشروعیت می‌بخشد. طالبان یکی از گروه‌های سلف گرای است که در اوضاع آشفته افغانستان و با حمایت بی دریغ پاکستان، عربستان و آمریکا در قرن معاصر ظهور پیدا کرد. مطلق انگاری، ظاهرگرایی و برداشت افراطی از اسلام توسط طالبان آنان را به سمت خشونت و عمل گرایی مفرط سوق داد که خشم و انزجار جامعه جهانی را برانگیخته و آنان را در اداره افغانستان ناتوان کرد. یکی دیگر از مهمترین جریانات سلف گرا در اسلام معاصر، سازمان القاعده است که به منظور دفاع از افغانستان در مقابله با روسیه و با کمکهای همه جانبه آمریکا، عربستان و پاکستان به وجود آمد. اندیشه این سازمان که توسط بن لادن رهبری می‌شد، متشکل از عدم توجه به عقل در فهم متون دینی و تأکید بر ظواهر شریعت است. این اندیشه که ملهم از اندیشه‌های سیدقطب و وهابیت است تأکید فراوان بر آیات جهادی دارد که مهمترین مصداق جهاد را ارباب یا همان ترور می‌داند. اعضاء القاعده تنها روش رسیدن به اهداف خویش را مبارزه مسلحانه می‌داند که در این راه عملیاتهای انتحاری مختلفی برای ضربه زدن به دشمنان و رسیدن به اهداف خود انجام داده‌اند. اعضاء این سازمان همگی سنی مذهب و از ملیتهای مختلف هستند. طالبان و القاعده که مخالفان عقیده خود را کافر می‌خواندند بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر، توسط آمریکا از هم فروپاشیدند و، اعضاء این دو سازمان در کشورهای مختلف پراکنده شده و مترصد فرصتی هستند تا دوباره خود را احیاء کنند با توجه به مباحث گفته شده و عواملی که پیش‌تر مورد بحث قرار گرفت، می‌توان سلفی گری را به گونه‌هایی تقسیم نمود:

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جهادی در برابر دولت مصر بگیرد. انحراف در اندیشه سلفی گری جهادی، هنگامی آغاز شد که سلفیان تکفیری کوشیدند این جریان را به نفع خود مصادره کنند. سازما نهایی مانند القاعده و حزب التحریر، به جای مبارزه با کافران، وارد مبارزه‌های عقیدتی درون دینی شدند.

۶. سلفی گری تبلیغی

سلفی گری تبلیغی، بیشتر در برابر سلفی گری تکفیری مطرح می‌شود. سلفی گری تبلیغی، نوعی از سلفی گری است که محور فعالیتهای خود را تبلیغ اندیشه‌ها و مبانی سلفی گری قرار می‌دهد. هرچند در ماهیت این نوع سلف یگری نیز تکفیر مخالفان دیده می‌شود، اما در ظاهر، نسبت به جهاد و مبارزه با مسلمانان کمتر تأکید دارد (علیزاده موسوی، ۱۳۸۹، ۲۹). در واقع، این گروه با توجه به اثرات جهانی شدن، با بهره برداری از فناوریهای پیشرفته ارتباطی، گفتمان سلفی گری را جهانی می‌سازد. هزاران سایت اینترنتی و چندین شبکه ماهواره‌ای، مسئولیت تبلیغ دیدگاههای سلفی گری را برعهده دارند. به طور معمول، در باب تبلیغ، این جریانها در دو محور فعالیت می‌کنند:

الف. ترویج مبانی سلفی گری: سلفیان تبلیغی، می‌کوشند تا معارف و مبانی خود را در قالب روشهای نوین به جهانیان عرضه کنند. مباحثی مانند: حدیث گرای، گذشته گرایی و ترویج مفاهیم اعتقادی تحریف شده خود، همچون توحید و شرک و ایمان و کفر و ...

ب. شبهه افکنی: بخش دیگر در جریان سلف یگری تبلیغی، که مهم‌تر از بخش اول است، القای شبهه، برای تخریب عقاید مسلمانان است. برای مثال، در ایام محرم شبهه‌های عزاداری مطرح می‌شود و یا در مورد اهل سنت، طریقت به چالش کشیده می‌شود که شمار فراوانی از اهل سنت به آن اعتقاد دارند. (عابدی، ۱۳۹۰، ۴۹)، اما به نظر می‌رسد، اصولاً آنچه که باعث پیدایش سلفی گری سیاسی است، نو سلفی می‌باشد:

۷. گروه نوسلفی

جریان «نوسلفی» یا «سلفیه متعادل»، علی‌رغم پذیرش اصول، روش و کلیات سلفی گری، بعضی از مسائل سلفی گری سنتی را به نقد کشانده و برخی از تندروی‌ها و افراط‌گری‌های سلفیه را تعدیل کرده است. جریان نوسلفی نیز مانند سلفی سنتی، حول اصل توحید و احیای خلافت اسلامی و جهاد و امثال آن تمرکز دارد؛ اما این جریان می‌کوشد، مباحث توحید اسلامی را از توحید قبوری و تکفیر دیگران، به توحید عملی و جنبه‌های گوناگون آن در جامعه کشانده و از احیای توحید به احیای حکومت اسلامی -

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سلفی‌های سنتی محسوب می‌شود، «اجتهاد» از مفاهیم محوری نوسلفی‌ها به شمار می‌رود (بشیر، ۱۳۹۰، ۴۱). نوسلفی‌ها معتقدند که سلفی‌ها (سنتی) با تمرکزشان بر اصلاح و پاکسازی دین و غفلت از متنی که در آن قرار گرفته‌اند و پرداختن به اینکه چگونه باید به زندگی نیک آخرت دست یافت و یا پرداختن به ارتداد و چگونگی پرستش، از یاد برده‌اند که جامعه مسلمانان در چه فشاری از سوی رژیم جعلی صهیونیستی هستند و چگونه در نزاعی بین‌المللی، کشورهایی مثل آمریکا در تلاش‌اند تا مسلمانان را کنترل کنند (سوزنگر، ۱۳۸۳، ۱۶) در واقع، می‌توان گفت به هر میزان که سلفی‌ها بر کناره‌گیری، انزوا و تهذیب تأکید دارند، نوسلفی‌ها بر حضور و مداخله در محیط پیرامون به منظور پاکسازی محیط برای زیست مساعد برای مسلمانان تأکید می‌کنند. به عبارتی می‌توان گفت تفاوت اساسی دیگر نوسلفی‌ها با سلفی‌ها در این است که آنها برخلاف سلفی‌ها با عناصر دنیای جدید سازگاری دارند، و برای رسیدن به هدف‌های خود از ابزارهای جدید استفاده می‌کنند. اما سلفی‌ها (سنتی) به طور کامل تمامی اشکال حکومت‌های موجود در جهان اسلام را رد کرده و آنها را اوتدادی می‌دانند. درحالی که سلفی‌ها به شدت با تمامی اشکال حکومت-ها مخالف‌اند، نوسلفی‌ها سهمی از آموزه‌های عصر نوگرایی همانند تفکیک قوا، حکومت مشروطه و حقوق مدنی را بیشتر مدنظر دارند.

۸. سلفی‌گری سیاسی

تعریف سلفی‌گری سیاسی، در مقایسه با انواع دیگر سلفی‌گری، با دشواری‌های بیشتری همراه است؛ زیرا از یکسو، بسیاری از جریان‌های سلفی هدف‌های سیاسی را در کنار هدف‌های اعتقادی دنبال می‌کنند و از سوی دیگر، غربی‌ها به هر حرکت اسلامی که قائل به ارتباط دین با سیاست باشد، عنوان سلفی می‌دهند. در این نگاه، تعبیرهایی مانند بنیادگرایی^۱ و اسلام سیاسی^۲ نیز مترادف این مفهوم تلقی می‌شود. جماعت اسلامی موجود را در غرب، حزب سلفی سیاسی می‌شناسند، در حالیکه دیدگاه‌های سلفی به معنی مصطلح در ساختار آن دیده نمی‌شود. گاهی انقلاب اسلامی ایران نیز، انقلابی سلفی یا بنیادگرایانه معرفی می‌شود که مترادف با سلفی‌گری سیاسی است. (علیزاده موسوی، ۱۳۸۹، ۳۵)

به هر روی، سلفی‌گری سیاسی، نوعی سلفی‌گری است که با وجود هدف‌های اعتقادی، بیشتر در پی اهداف سیاسی و به دست آوردن قدرت سیاسی است. برای سلفی‌گری به این معنا، می‌توان نمونه‌های بسیاری یادآور شد. برخی از گروه‌های سلفی می‌کوشند تا با به کارگرفتن روش‌های دیپلماتیک به هدف‌های

^۱ Fundamentalism

^۲ -Political Islam

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شلتوت، هم مذهب شیعه را در الازهر به رسمیت شناخت و جواز پیروی اهل سنت از مذهب شیعه را اعلام کرد. همه این مصلحان، نه تنها مانند بنیان گذاران سلفی گری مصطلح، مسلمانان را به فرقه گرایی و برادرکشی تشویق نکردند، بلکه کوشیدند آلام ایشان را درمان و آن‌ها را در برابر دشمن مشترک، یعنی استعمار متحد کنند. به طور کلی، جریان‌های سلفی را به دو گروه عمده می‌توان تقسیم کرد، گروه‌هایی که از راه فعالیت‌های سیاسی، بیشتر در پی هدف‌های اعتقادی هستند؛ مانند طالبان و جمعیت العلمای اسلام و شاخه فضل الرحمن. گروه‌های دیگر کسانی هستند که با بهره‌برداری از مبانی اعتقادی به دنبال هدف‌های سیاسی هستند، مانند جریان نوگرای وهابیت و شاخه‌هایی از جریان‌های محلی وابسته به القاعده مانند سازمان قاعده الجهاد فی بلاد الرافدین در عراق و گروه معدوم جندالله در ایران.

۹. تأثیر انقلاب ایران در ایجاد سلفی گری در خاورمیانه

پیروزی انقلاب اسلامی ایران و اشغال جنوب لبنان، به وسیله رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۸۲ میلادی، به ایجاد و تکوین حزب الله لبنان با حمایت‌های نظام جمهوری اسلامی ایران منجر شد که نتیجه آن، پیدایش گفتمانی نشأت گرفته از اسلام شیعی با نام مقاومت اسلامی لبنان بود. درمقابل این امر، گفتمانی نیز با عنوان سلفی تکفیری و با حمایت وهابیت حاکم بر عربستان سعودی متولد شد. در حال حاضر، وقایع سال‌های اخیر در کشورهای سوریه، عراق و یمن به تقابل این دو گفتمان منجر شده است. تعریف متفاوت این دو گفتمان از ارزش‌ها، از یک سو و هویت برآمده از این ارزش‌ها از سوی دیگر، به تقابل هویت و منافع برخاسته از آن هویت در خاورمیانه انجامیده است. ازطرفی آمریکا که می‌خواست جریان چپ‌گرای سوسیال در جهان اسلام گسترش پیدا نکند، دست وهابیت را باز گذاشت و وهابیت هم جریان سلفی ابن تیمیه‌ای را به جای سلفیتی که در شمال آفریقا و در جهان اسلام و توسط سیدجمال و عبده مطرح شده بود، جا زد و مطرح کرد (علیزاده موسوی، ۱۳۹۲، ۱۷). عامل دیگر در گسترش سلفیه در جهان و مخصوصاً خاورمیانه را باید قداست سلف برای اهل سنت دانست؛ چرا که که فهم سلف، برای آنها اعتبار دارد، اما در درجه اعتبار آن اختلاف دارند. آن‌ها معتقدند که اسلام را از صحابه گرفته‌اند و معنا ندارد که صحابه را کنار بگذارند. اما مسئله‌ای که در کنار این باور وجود دارد این است که هر چند اسلام را از صحابه گرفته‌اند، اما تفسیر آن‌ها از اسلام صحابه؛ می‌تواند رنگ و بوی عقلی و یا رنگ و بوی دیگری بگیرد (رئیس کرمی، ۱۳۸۰، ۷). عامل دیگر در گسترش سلفی گری را باید در قدرت شیعه در منطقه، عنوان کرد. چر اکه مقابله با شیعه از این جهت علی‌الخصوص با رهبری وهابیت و آل سعود صورت می‌گیرد (هاشمی،

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دوره‌ای از ادوار حضور سلفیه، اندیشه سلفی با دعوت صرف پیش نرفته و همواره خشونت و ارعاب را در کنار خود داشته است. در دهه‌های اخیر نیز، وضعیت دعوت سلفیه در کشورهای اسلامی به همین منوال بوده است. وضعیت الجزایر در دهه نود و تحولات عراق، افغانستان، پاکستان، سوریه و... در دهه‌های بعدی همه نشانگر چنین وضعیتی بوده اند؛ همچنین، دعوت سلفیه بیش از آنکه بر عقل‌گرایی و تحلیل تکیه کند، بر هیجانات و دشمنی مستقیم با غرب و سایر قرائت‌های موجود در اسلام استوار است و به همین سبب نیز، پیروان و طرفداران خاص خود را دارد. چنین شرایطی سبب شده که گروه‌هایی از توده‌های مسلمان در هیجانات ناشی از تحولات بیداری اسلامی، جذب دیدگاه‌های عوام‌فریبانه جریان سلفی شوند و زمینه‌های مصادره بیداری اسلامی برای سلفیه فراهم گردد. حاصل این است که بهره‌برداری و مصادره اهداف و ارزش‌های موج بیداری اسلامی در تحولات کشورهای مانند مصر، یمن، لیبی، تونس و سوریه در فرایند بیداری اسلامی به خوبی مشاهده می‌شود.

۱۱. توسعه گفتمان مقاومت اسلامی در مقابل جریان‌های سلفی

پست مدرنیسم، مدعی است که سازمان اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مدرنیته از اساس دچار یک تحول عمیق گشته از همین رو، جهانی نوین با ساختارهایی نوین شکل می‌گیرد (درایسدل و بلیک، ۱۳۸۶، ۲۳)، از این نگاه، مدرنیته به انتها رسیده بنابراین با در نظر گرفتن این مفروضه‌های پست مدرنیستی می‌توان گفت که با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران اندیشه‌های سیاسی جدیدی ظهور یافتند که ممکن بود زمینه‌های لازم را برای تولید و کاربرد قدرت در نظام بین الملل فراهم آورند. هویت مقاومت در انقلاب ایران آثار و پیامدهای خود را در اندیشه‌های سیاسی بین المللی بر جای گذاشت. ادبیات و قالب‌های گفتمانی انقلاب ایران نه تنها آسیای غربی بلکه حوزه نظریه پردازی در سیاست بین الملل را تحت تأثیر خود قرار داد. در همین راستا اگرچه حمله آمریکا به افغانستان و عراق یک تهدید جدی برای منافع ایران و کشورهای همسو محسوب می‌شد، اما به واقع همین امر به نوبه خود سبب نزدیکتر شدن این کشور علیه غرب و شکل‌گیری محوری تحت عنوان محور مقاومت شد. این اتحاد، فراتر از یک اتحاد تاکتیکی است. به گونه‌ای که کارشناسان امر معتقدند که اتحاد مزبور یک اتحاد راهبردی و سازنده در منطقه غرب آسیا است (ابوالحسن شیرازی و پارسه، ۱۳۹۳، ۹۱)، از همین رو این مسأله به عنوان «تلنگر» به ایالات متحده قلمداد می‌گردد. انقلاب اسلامی در ایران گفتمان سیاسی شیعه را در همه کشورهای اسلامی را تحت تأثیر قرار داده است و بازتاب آن در همه کشورهای شیعه قابل مشاهده

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عراق، مشاهده می‌شود که علیرغم همه مخالفت‌ها و کارشکنی‌ها، شیعیان سهم عمده‌ای در اداره عراق نوین و نقش الهام بخش برای شیعیان عرب در کشورهای اسلامی و عربی داشته‌اند. ادبیات سیاسی و نوع شعارهای حزب الله و جنبش یمن نیز بیانگر تأثیرپذیری و الهام گرفتن این جنبش از انقلاب اسلامی در ایران می‌باشد (هرزان، ۱۳۹۰، ۲۴۴). از زمان تأسیس حزب الله در ۱۳۶۱، تا زمان تبدیل به یک نیروی مؤثر چالشگر در برابر اسرائیل، مراحل مختلفی را در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی و نظامی طی کرده است. باید توجه داشت که این جنبش طی دهه‌های اخیر از متغیری کم اثر به وزنه‌ای جدی و دغدغه‌ای اصلی برای رژیم اسرائیل در عرصه نظامی بدل شده است. حزب الله با انتخاب استراتژی مقاومت در برابر اشغالگری، توانست به تدریج نیروهای ارتش اسرائیل را تا جنوب لبنان عقب براند و سرانجام در سال ۱۳۷۹ اسرائیل را مجبور کند تا از جنوب لبنان، عقب نشینی کند (شیروانی، ۱۳۸۹، ۴۸). اگرچه اهداف اولیه این جنبش، مقاومت نظامی در برابر اسرائیل بوده و این مقاومت از آغاز تاکنون علت وجودی آن را تشکیل می‌دهد ولی هدفش منحصراً نظامی نیست. تعامل این جنبش با بازیگران مسیحی و سنی صحنه سیاسی لبنان، حتی با احزابی که گرایشهای میهن پرستانه و حضور فعال در عرصه سیاست این کشور و نیز گاهی اخلاقی نشأت گرفته از فلسفه جهاد اکبر دارند، این امر را تأکید می‌کند. از این رو باید گفت حزب الله فقط یک حزب نیست، بلکه جریانی فراگیر، محبوب با پشتوانه مردمی بالا، در لبنان و همچنین در جهان اسلام است و قویترین جنبش‌های ضدصهیونیستی اسلامی شیعی در مجاورت اسرائیل محسوب می‌شود که مبانی ایدئولوژیک و نگرش سیاسی این جنبش، بیشترین تشابه و نزدیکی را با گفتمان مقاومت برخاسته از جمهوری اسلامی در ایران دارد که شباهت فراوانی با تأثیر جنبش یمن از گفتمان ایران دارد (گلشنی و باقری، ۱۳۹۱، ۱۲۵).

نتیجه‌گیری

فشارهای اقتصادی و مقابله با مدرنیسم مادی گرا و همین‌طور جریان جهانی شدن و طبیعت مصرف‌گرایی کاپیتالیسم، دخالت‌های غربی‌ها در کشورهای اسلامی و اعمال فشار و زور بر مسلمانان فلسطین، تجاوز آمریکا به افغانستان و دخالت نابه جا در منطقه بالکان، همگی دست به دست هم دادند و سبب شدند تا بسیاری از مسلمانان این منطقه به سمت اسلام رادیکالی و قرائت افراط‌گرایانه از دین روی آورند. تفکرات سلفی با حمایت عربستان سعودی از یک سو و نگرشهای روشنفکران ملی‌گرا و لیبرال از سوی دیگر، هر دو در کنار هم پیش می‌رفتند و گاه نیز بر سر منافع مشترک میان آن‌ها نزاع و درگیری شکل می‌گرفت. جریان نوسلفی، نهضتی دینی-سیاسی است که در دو دهه اخیر تکوین یافته است. نوسلفی‌گری

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- حسینی زاده، م. (۱۳۸۶). اسلام سیاسی در ایران، قم، انتشارات دانشگاه مفید.
- درایسدل، آلاسیدر؛ ب، جرال.د. اچ. (۱۳۸۶). جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا، ترجمه دره میر حیدر (مهاجرانی)، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.
- رئیس کرمی، ع. ۱۳۸۰. سید جمال الدین اسدآبادی و هم بستگی جهان اسلام، زاهدان: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در امور اهل سنت بلوچستان.
- زرقانی، س؛ احمدی، ا. (۱۳۹۶). شیعه هراسی به مثابه قلمروسازی گفتمانی محور غربی - غربی در بحرانهای ژئوپلیتیکی خاورمیانه؛ مطالعه موردی بحران سوریه، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال سیزدهم، شماره ۱، ۱-۳۰.
- ستوده، ع؛ کیانی، آ. (۱۳۹۷). تأثیر منازعات داخلی سوریه و عراق بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال هشتم، شماره چهارم.
- سوزنگر، س. (۱۳۸۳). اندیشه‌های سیاسی سید قطب. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی .
- سید قطب، ع. (۱۳۷۸). نشانه‌های راه. ترجمه محمود محمودی، تهران: نشر احسان .
- شیروانی، م. (۱۳۸۹). قدرت نرم حزب الله، پیامدهای سیاسی و امنیتی جنگ ۳۳ روزه، تهران، انتشارات دانشگاه صادق.
- علی زاده موسوی، س. (۱۳۹۱). بیداری اسلامی، ویراست دوم، تهران: معاونت آموزش بعثه مقام معظم رهبری در سازمان حج و زیارت.
- علیزاده موسوی، س. (۱۳۹۲). مکتب دیوبند، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- عابدی، ا. (۱۳۹۰). توحید و شرک در نگاه شیعه و وهابیت. چاپ اول، تهران: انتشارات مشعر .
- عدالت‌نژاد، س؛ نظام‌الدینی، س. (۱۳۹۰). سلفیان تکفیری یا الجهادیون: خاستگاه و اندیشه‌ها. فصلنامه تاریخ و تمدن اسلامی، شماره سیزدهم،
- علیزاده موسوی، م. (۱۳۸۹). سلفی‌گری و وهابیت. جلد اول: تبارشناسی. چاپ دوم، تهران: دفتر تبلیغات اسلامی.
- فرمانیان، م. (۱۳۸۸). گرایش‌های فکری سلفیه در جهان امروز. فصلنامه مشکات، شماره ۱۰۴، پائیز .
- قاسمی، بهزاد. (۱۳۹۷). ژئوپلیتیک محور مقاومت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس گفتمان انقلاب اسلامی، فصلنامه آفاق امنیت، سال یازدهم، شماره ۳۸.
- گلشنی، ع؛ باقری، م. (۱۳۹۱). جایگاه حزب الله در استراتژی بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۱۱، ۱۲۳-۱۵۶.
- مظاهری، م. (۱۳۹۸). نقش و جایگاه ایران در سیستم امنیتی خلیج فارس، فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال نهم، شماره اول.
- مختار، ص. (بی تا). تاریخ المملكة العربیة السعودیة فی ماضیها و حاضرها، جلد ۳، دار مکتبه الحیاه
- محمد محیی الدین، عبدالحمید ۱۴۱۶ ه.ق. الفرق بین الفرق. بیروت: المطبعة العصریة.
- محمد، ا. (۱۴۰۶ ه.ق.). تاریخ المملكة العربیة السعودیة، تهران: مکتبه الریاض الحدیثه.
- المسعری، م. (۲۰۰۴). التوحید اصل الاسلام و حقیقه التوحید، التجدید الاسلامی لندن.

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی